

УДК: 35.073.1

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПИ

РЕШОТА Олена Анатоліївна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом
Факультет управління фінансами та бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-4308-764X>*

БОДНАРУК Надія Володимирівна

*здобувачка освітнього рівня «бакалавр»
Факультет управління фінансами та бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0554-5151>*

КОРМИЛО Марія Романівна

*здобувачка освітнього рівня «бакалавр»
Факультет управління фінансами та бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6292-5901>*

***Анотація.** Розглянуто діяльність антикорупційних органів та шляхи реалізації антикорупційної політики України й країн Європи задля перспектив імплементації кращих антикорупційних практик у вітчизняну систему публічного управління. Здійснено порівняльний аналіз досвіду боротьби із корупцією Естонії, Польщі, Данії з урахуванням показників Індексу сприйняття корупції та запропоновано подальші напрями удосконалення антикорупційної політики України.*

***Ключові слова:** корупція, антикорупційна політика, антикорупційні органи, Індекс сприйняття корупції, запобігання та протидія корупції, публічне управління та адміністрування.*

Постановка проблеми: В умовах сьогодення корупція виступає однією із найбільш вагомих проблем, з якою зіштовхується сучасне суспільство, оскільки це негативне явище підриває довіру до влади, шкодить економічному розвитку та негативно впливає на суспільно-політичні процеси кожної держав. Таке негативне явище, як корупція глибоко вкоренилася і в Україні та пронизує всі сфери життя, знищуючи довіру громадян до публічних інституцій, перешкоджаючи економічному зростанню, знижуючи рівень якості життя населення та сприяючи поширенню беззаконня. Відтак, економіка страждає від неефективного використання ресурсів, недобросовісної конкуренції та тінізації. Неправомірне застосування закону та зловживання владою з боку публічних службовців підривають принципи верховенства права. Корупція ускладнює доступ до державних послуг, особливо для вразливих верств населення, створює атмосферу безкарності та не стимулює населення держави до чесної праці. Інвестори та підприємці виводять капітал з країни, завдаючи шкоди економіці та обмежуючи можливості її розвитку. Запобігання та протидія корупційним проявам виступає складним завданням для держави та вимагає комплексного підходу, що включає реформування антикорупційних органів, посилення прозорості та підзвітності влади, застосування жорстких санкцій за корупційні правопорушення, підвищення обізнаності та залучення громадян і міжнародної спільноти до подолання цього вкрай негативного явища. В Україні боротьба з корупцією

є одним з ключових пріоритетів державної політики. Однак, незважаючи на значні зусилля, корупція залишається серйозною проблемою, адже й надалі поглиблює соціальну нерівність та перешкоджає інтеграції України до європейського простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми запобігання та протидії корупції й реалізації антикорупційної політики знайшли своє відображення у наукових дослідженнях вітчизняних учених: Кікалішвілі М., Калугіної І., Ярошенко А., Корнякової Т. та інші. Зокрема, більшість дослідників притримуються позиції, що для успішної боротьби з корупцією необхідна реалізація комплексного підходу, адже антикорупційні органи повинні мати достатню свободу і ресурси для здійснення своїх повноважень без політичного чи іншого тиску. Відповідальність за корупційні правопорушення має бути невідворотною, інформація про діяльність державних інституцій та використання бюджетних коштів – публічною, а громадянське суспільство повинне відігравати активну роль у моніторингу та контролі за діяльністю державних інституцій. Водночас питання реалізації антикорупційної політики та боротьби із корупцією потребують подальших ґрунтовних досліджень особливо на тлі воєнних викликів та загроз національній безпеці держави.

Метою статті є дослідження шляхів реалізації антикорупційної політики України та країн Європи задля перспектив імплементації найкращих антикорупційних практик у вітчизняну систему публічного управління.

Виклад основних результатів. На сьогодні здійснення ефективної антикорупційної політики державою є запорукою укорінення принципів

демократії та верховенства права, адже забезпечує рівність перед законом, підзвітність уряду, створює сприятливе бізнес-середовище та сприяє соціальній справедливості. Відтак, лише ефективні антикорупційні заходи дозволять забезпечити стабільне функціонування демократичних інститутів і захистити права громадян.

Корупція виступає складним соціально-економічним явищем, яке на сьогодні охоплює безліч дефініцій. Відтак, у Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією (1999), під корупцією розуміється продажність і підкуп державними посадовими особами за умови неналежного виконання обов'язків або поведінки одержувача хабара, надання неналежних вигод або їх обіцянки [1].

Згідно із статтею 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція – це «використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [2].

В тлумачному словнику української мови також надається визначення поняття «корупція». Так, згідно з ним це використання посадовими особами свого службового становища для власної вигоди [3].

Узагальнюючи вищеперелічені визначення, під корупцією розуміємо

отримання посадовою особою незаконної вигоди шляхом використання свого службового становища. Дане діяння може здійснюватися через хабарництво (тобто, підкуп посадової особи), розкрадання та привласнення державного майна (коштів) тощо.

Необхідно зауважити, що наслідками поширення та укорінення корупції у всіх сферах суспільного життя є, серед іншого, послаблення організаційної складової публічного управління та зниження довіри суспільства до владних інституцій, що суттєво впливає на розвиток української держави. Так, згідно із аналізом Індексу сприйняття корупції за 2023 рік, що укладається щорічно міжнародною організацією Transparency International, Україна займає 104 місце серед 180 країн з загальним показником у 36 балів. Цей показник свідчить про достатньо високий рівень корупції, однак у порівнянні із показником за 2022 рік Україна покращила положення на 3 бали, що є одним із найкращих результатів у світі за минулий рік і найвищим показником, який Україна отримувала за увесь період аналізу даного індексу [4]. Зростання навіть під час повномасштабних воєнних дій в Індексі сприйняття корупції для України у 2023 році стало можливе завдяки активній роботі антикорупційних та інших державних органів. Однак, варто відзначити, що Індекс сприйняття корупції оцінює сприйняття корупції лише в державному секторі. Відтак, показник Індексу сприйняття корупції за 2023 рік для України засвідчує позитивну тенденцію до поступового зниження рівня корупції в державі та дієвість вітчизняної антикорупційної політики.

У свою чергу, здійснивши аналіз показників Індексу сприйняття корупції у країнах із розвинутою демократією, відзначимо, що жодній із них не

притаманний найвищий показник, тобто 100 балів, що засвідчує повне подолання корупції. Так, згідно даних Індексу сприйняття корупції за 2023 рік найбільш ефективними у подоланні корупції виступають такі країни як Данія (90 балів), Фінляндія (87 балів), Нова Зеландія (85 балів) та Норвегія (84 балів). Такі країни Європейського Союзу як Польща, Франція та ФРН мають відповідно 54, 71 та 78 балів. Варто також акцентувати увагу на показниках країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу, адже вони перебувають у такому ж статусі як і Україна. Отож, Грузія займає 49 місце в рейтингу із балом 53, Чорногорія - 63 місце (46 бали), Молдова – 76 місце (42 бали) [4]. Тобто, відзначимо, що показники Індексу сприйняття корупції різні у всіх державах, однак жодна із держав так і не досягла максимального показника.

Розгляд та аналіз позитивного досвіду реалізації антикорупційної політики зарубіжних держав на сьогодні є надзвичайно актуальним для України, адже як країна-кандидат на членство до ЄС, наша держава постійно удосконалює законодавство у сфері запобігання та протидії корупції, створює відповідні антикорупційні органи, знаходиться у пошуку оптимальних шляхів та перспектив удосконалення антикорупційної політики.

Відтак, вважаємо за доцільне розглянути приклад антикорупційної політики Естонії, однієї із країн колишнього радянського простору, якій вдалося знайти ефективний шлях у боротьбі з корупцією. Так, Естонія, одна з найбільш корумпованих країн у 1990-их роках, на сьогоднішній день вважається однією з найменш

корумпованих в Європі. Це підтверджують результати дослідження Індексу сприйняття корупції: у 2023 році Естонія отримала 76 балів, що на 2 бали більше, ніж у попередньому році, і у загальному рейтингу займає 12 місце серед 180 країн [5]. Важливо відзначити, що для досягнення такого успіху не було необхідності у створенні спеціальних антикорупційних органів, натомість вирішальною виявилась політична воля країни, проявлена її лідерами.

Серед основних напрямків здійснених для боротьби з корупцією в Естонії можна відзначити діджиталізацію публічного управління та адміністрування. Держава з успіхом мінімізувала особистий фактор у взаємодії між громадянами, організаціями, компаніями та державними службовцями завдяки впровадженню електронних систем та послуг. Так, ще у 2000 році уряд Естонії почав використовувати систему електронного документообігу, що значно спростило та прискорило процес прийняття рішень, а також усунуло ризик підробок та втрат документів. Також, громадяни Естонії отримали можливість подання податкових декларацій електронним шляхом, таким чином у 2010 році було подано 92% декларацій, що призвело до значної економії часових ресурсів та коштів платників податків. Крім того, у 2007 році Естонія стала першою країною у світі, яка надала своїм виборцям можливість електронного голосувати на парламентських виборах. У 2011 році цим правом скористалися вже 15,4% виборців, що засвідчило високий рівень довіри до системи е-голосування. Ці заходи зменшили можливість безпосереднього контакту державних службовців і громадян, і, таким чином, відповідно, мінімізували ризики корупційних правопорушень [6, с. 381].

Реформи, ініційовані прем'єр-міністром

Мартом Лааром у період з 1992 по 1995 рік, викликали кардинальні зміни в ситуації з корупцією в Естонії. Першим аспектом цих реформ була зміна мовних вимог, що означала оголошення естонської мови державною, що призвело до появи нових вимог до державних службовців. Це спонукало нове покоління естонців, яке було орієнтоване на Європу, замінити російськомовних чиновників, що сформувались в системі радянського уряду. Другим кроком реформ було здійснення судової трансформації на основі омолодження кадрового потенціалу судової системи, що сприяло формуванню ефективного та патріотичного суддівського корпусу із високим рівнем антикорупційної культури. Завдяки політичній волі керівництва Естонії вдалося замінити керівну еліту країни посадовцями, які не мали зв'язків з корупційними мережами старої радянської еліти. Це створило основу для запобігання та протидії, зокрема, бюрократичній та судовій корупції [7, с. 175]

Крім того, в Естонії на законодавчому рівні було закріплено норми щодо протидії корупції. Прийнятий у 2002 році Кримінальний кодекс Естонії запровадив жорсткі санкції за корупційні злочини, роблячи боротьбу з цим явищем одним із пріоритетів державної політики. До прикладу, таке корупційне правопорушення, як отримання хабара карається позбавленням волі на строк до п'яти років, у разі повторного злочину - до десяти років; посередництво в хабарництві загрожує штрафом або позбавленням волі; підношення цінного подарунка або хабара - крім позбавлення волі, судом може застосовуватись конфіскація

майна. Слід підкреслити, що за законодавством Естонії карається не лише службова особа, що отримує хабар, але й особа, що його пропонує [6, с. 382].

Серед країн Європи доцільно звернути увагу на позитивний досвід антикорупційної політики Польщі, що є лідером у Східній Європі за ефективністю боротьби у загальному рейтингу із 180 країн щодо дослідження Індексу сприйняття корупції з 54 балами, що на 1 бал менше, ніж у 2022 році. Вагоме значення у протидії корупції в даній країні відіграло створення та ефективне функціонування Центрального антикорупційного бюро, до безпосередніх обов'язків якого належить:

- виявлення, запобігання та розкриття злочинів у діяльності державних установ; виявлення, запобігання та розкриття злочинів під час виборів та референдумів;
- контроль за фінансуванням політичних партій;
- контроль за наданням дотацій та субвенцій, особливо що стосується економічних інтересів держави;
- контроль за додержанням процедур прийняття та реалізації рішень щодо приватизації, фінансової підтримки, державних замовлень, розпорядження майном, надання концесій, дозволів тощо;
- контроль за правильністю декларування майна та підприємницької діяльності осіб, що займають публічні посади тощо [8, с. 31].

При формуванні антикорупційної політики Польщі враховано норми міжнародних конвенцій та рішень Європейського Союзу, спрямованих на припинення практик корупції. Для реалізації цієї мети на національному рівні було прийнято низку правових актів та документів, а саме: Кодекс етики цивільної служби та закон «Про публічні закупівлі». Одним із важливих заходів у запобіганні та

протидії корупції стало створення нового антикорупційного органу - Державного органу фінансової розвідки, що сприяє мінімізації фінансових злочинів, особливо у фінансовому секторі. Так, Державним органом фінансової розвідки було створено банк даних щодо компетентних державних інститутів з метою протидії використанню нелегальних джерел доходів. Також, усі категорії державних службовців та посадових осіб, згідно до вимог польського законодавства, зобов'язані електронно оприлюднювати податкові декларації, які підлягають перевірці та уможливають ініціювання розслідування у випадку виявлення неточних або недостовірних даних.

Окрім того, Польща активно використовує механізми відкритого доступу до інформації, які передбачені законом «Про доступ до публічної інформації», що дозволяє громадянам отримувати актуальні дані про діяльність офіційних органів та посадових осіб та, на основі цього, здійснювати публічний моніторинг [9, с. 286].

Данія вважається однією з найменш корумпованих країн світу. Це підтверджує аналіз Індексу сприйняття корупції (CPI). Протягом останніх років Данія з невеликими коливаннями утримує свою позицію на вершині рейтингу, не залишаючи жодних сумнівів у тому, що вона є світовим лідером у подоланні корупційних правопорушень. Держава демонструє високий рівень участі у міжнародних ініціативах щодо боротьби з корупцією, і більшість експертів дотримуються думки, що її державний сектор функціонує на засадах чесності та прозорості й максимальної

антикорупційної толерантності. Відтак, дані опитувань, які відображають досвід корупції серед громадян і підприємств у Данії, зазвичай свідчать про низький рівень хабарництва та інших корупційних дій, які не розглядаються як перешкоди для бізнесу.

На сьогоднішній день у нормативно-правовій базі Данії наявно близько двадцяти законів, що передбачають відповідальність за дії корупційного характеру. Основними антикорупційними актами вважається «Закон про корупцію», прийнятий у 2002 р. та Кримінальний кодекс Данії, що забороняє підкуп державних посадових осіб, отримання неправомірної вигоди в бізнес-справах компаніями тощо. Існує також зобов'язальна норма для членів уряду, яка передбачає щорічне оприлюднення відомостей про доходи, майно, зобов'язання майнового характеру державних службовців та посадових осіб, а також заборона володіння акціями іноземних компаній для усіх вищеперелічених категорій. Відповідні заходи обумовлені унеможливленням лобювання інтересів іноземних контрагентів всередині держави. Так у Данії, розслідуванням корупційних скандалів, займається поліція, за винятком злочинів міжнародного характеру, які належать до компетенції відділу прокуратури з особливих економічних злочинів. При цьому поліція Данії відзначається високим рівнем довіри громадськості та низьким рівнем схильності до корупції. Надійність правоохоронних служб у захисті компаній від злочинності оцінюється як дуже висока, а урядом розроблений дієвий механізм з метою розслідування та покарання ймовірних зловживань та корупції в поліції.

Також вагоме значення для мінімізації

корупційних правопорушень в середині держави мають превентивні методи боротьби із корупцією та формування у данському суспільстві культури абсолютної нетерпимості до корупційних правопорушень. Одним із прикладів реалізації такої політики є діяльність данського Агентства міжнародного розвитку - Danida, яке систематично здійснює моніторинг рівня корупції як у Данії, так і в інших

країнах світу, має бездоганну репутацію та без жодних обмежень оприлюднює результати своїх досліджень. Данія є прикладом країни, де суспільство дійсно має можливість впливати на владу через реалізацію свого конституційного права на участь у прийнятті державно-управлінських рішень та ефективно запобігати будь-яким проявам корупційних правопорушень [10, с. 26].

Таблиця 1

Порівняльна таблиця показників Індексу сприйняття корупції європейських країн та України за 2022-2023 р.

<i>Назва країни</i>	Естонія		Польща		Данія		Україна	
<i>Рік</i>	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
<i>Бал</i>	74	76	55	54	90	90	33	36
<i>Місце у загальному рейтингу</i>	14	12	45	47	1	1	116	104
<i>Зміна</i>	2		-1		0		3	

Джерело: Сформовано авторами згідно даних Індексу сприйняття корупції [4]

Як і зарубіжні держави, Україна в останні роки приділяє значну увагу боротьбі з корупцією та зміцненню антикорупційних органів й інституцій. Одним з найважливіших антикорупційних органів є Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), яке було створене у 2014 році, до повноважень якого належить розслідування корупційних злочинів серед високопосадових осіб та державних службовців. Важливим досягненням НАБУ є проведення реформ у сфері державних закупівель та забезпечення прозорості в управлінні публічними фінансами [11].

Крім НАБУ у системі антикорупційного захисту функціонує Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), яка відповідає за підготовку та проведення судових

розглядів у справах, розслідуваних НАБУ. САП співпрацює з іншими правоохоронними органами для забезпечення ефективної боротьби з корупцією на всіх рівнях влади та в усіх сферах громадського життя [12]

Окрім цього, діє Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке відповідає за моніторинг та контроль за деклараціями майнових та фінансових станів посадових осіб. Ця інституція відіграє важливу роль у запобіганні конфлікту інтересів та забезпеченні прозорості в державному управлінні [13]. Відтак, усі антикорупційні органи та інституції разом утворюють систему, спрямовану на боротьбу з корупцією та підвищення рівня прозорості й довіри українського суспільства до інституцій публічного управління. Безумовно, ефективно функціонування

антикорупційних органів відповідно до вимог законодавства та міжнародних стандартів виступає запорукою успішної антикорупційної політики та дозволяє наблизитись до реалізації євроінтеграційного розвитку України.

Вважаємо, що антикорупційні реформи, як-от, запровадження електронного декларування, судова реформа та відкритість державних закупівель, виступають важливими заходами української влади у боротьбі із корупційними правопорушеннями. До прикладу, запровадження електронних декларацій підвищило прозорість і відкритість декларування майна державних службовців, допомагаючи виявляти можливі конфлікти інтересів і незадекларовані активи. Реформи судової системи, такі як створення антикорупційного суду та запровадження конкурсного відбору суддів, спрямовані на забезпечення незалежності та ефективності судового процесу, зокрема, у справах про корупційні правопорушення. Щодо відкритості державних закупівель, то запровадження електронних систем моніторингу та оприлюднення інформації про закупівлі дозволило зменшити можливості для корупційних дій та підвищити прозорість самого процесу закупівель [14].

На сьогодні здійснення оцінки впливу антикорупційних реформ є складним процесом, що потребує комплексного підходу, адже, незважаючи на позитивні зміни, існують певні виклики та недоліки в їх впровадженні. Наприклад, електронне декларування потребує посилення контролю та більш ефективних механізмів виявлення порушень.

Судова реформа вимагає подальшого акцентування уваги на забезпеченні незалежності судів та якості прийнятих рішень. Щодо питань прозорості державних закупівель, то, вважаємо за доцільне, зосередити зусилля на підвищенні конкуренції, а також удосконалити механізми контролю за дотриманням законодавства й заходи щодо викорінення корупційних практик. Загалом, антикорупційні реформи відіграють важливу роль у посиленні боротьби з корупцією в Україні, однак для досягнення довгострокових результатів необхідне подальше реформування та вдосконалення антикорупційних механізмів.

Відтак, задля досягнення значних успіхів у боротьбі із корупцією в Україні важливо вдосконалити антикорупційну політику шляхом реформування антикорупційних органів та інституцій. По-перше, Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) та інші антикорупційні інституції повинні стати більш незалежними та ефективними. Цього можна досягти шляхом створення механізмів, які гарантуватимуть фінансову та інституційну незалежність цих інституцій, а також шляхом запровадження процедур конкурсного відбору кваліфікованих кадрів, вільних від політичного впливу [4].

Другою важливою рекомендацією є підвищення прозорості та відкритості в роботі антикорупційних органів, що означає, зокрема, доступ громадськості до інформації про корупційні розслідування, судові процеси та прийняття рішень. Такий підхід сприятиме підвищенню довіри суспільства до роботи антикорупційних органів та забезпечить більшу відкритість у боротьбі з корупцією. Окрім того, важливо розглянути

можливість посилення механізмів контролю за виконанням рішень антикорупційних органів у частині публічної звітності та механізмів внутрішнього аудиту для виявлення та ліквідації можливих недоліків і корупційних схем, перегляду організаційної та кадрової політики, а також внесення змін до законодавства. Вказані заходи сприятимуть, на наш погляд, подальшому зміцненню антикорупційної політики та підвищенню довіри громадськості до антикорупційної системи України. Однак успіх у цій сфері залежатиме від тісної співпраці між державними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами, а також від рішучості влади і надалі впроваджувати необхідні реформи.

З метою підвищення прозорості та підзвітності влади важливо забезпечити громадськості широкий доступ до публічної інформації, в тому числі щодо діяльності органів державного управління, їх рішень шляхом створення електронних платформ задля оприлюднення даних та звітування перед громадськістю. Також важливим кроком є посилення механізмів контролю та нагляду за діяльністю антикорупційних органів. Це передбачає регулярне звітування, проведення громадських слухань та консультацій з громадськістю, а також залучення незалежних експертів з метою здійснення оцінювання діяльності відомств.

Задля підвищення довіри суспільства до антикорупційних органів важливо активно залучати громадян до процесу управління та моніторингу роботи антикорупційних органів шляхом організації публічних

дебатів, інформаційних кампаній та навчальних заходів, спрямованих на підвищення обізнаності щодо антикорупційних процесів та їх впливу на суспільство. Доцільно упроваджувати механізми подання скарг та зворотного зв'язку, які дозволять громадянам брати активну участь у виявленні та запобіганні корупції. Така взаємна координація та співпраця між громадянами та антикорупційними органами забезпечить зміцнення довіри та ефективну реалізацію антикорупційної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, варто зауважити, що боротьба із корупцією в Україні залишається одним з найважливіших завдань на шляху до демократії, верховенства права та членства в Європейському Союзі. Впроваджені антикорупційні реформи, такі як електронне декларування, судова реформа та відкритість державних закупівель, є значними кроками у євроінтеграційному напрямку. Проте, для досягнення відчутних та стійких результатів необхідні не лише інституційні зміни, але й чітка політична воля та рішучість з боку влади.

Тільки за умови політичної відповідальності та нетерпимості до корупції на всіх рівнях влади можна побудувати дійсно ефективну антикорупційну систему. Важливу роль у цій боротьбі відіграє також громадянське суспільство, адже активна позиція громадян, їх контроль за діяльністю влади та небайдужість до проявів корупції є потужним фактором, який може змусити систему змінюватися. Спільними зусиллями влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів можливо зменшити рівень корупції в Україні, створити справедливе та прозоре суспільство, де кожен має рівні можливості для розвитку та самореалізації.

Список використаної літератури:

1. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція Ради Європи від 04. 11. 1999 р. : станом на 16 берез. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення: 22.04.2024).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 49. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T14_1700?an=1 (дата звернення: 22.04.2024).
3. Словник української мови ONLINE. Томи 1-14. URL: <https://sum20ua.com/?page=1405&searchWord=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F&wordid=44363> (дата звернення: 22.04.2024).
4. Індекс сприйняття корупції у світі - 2023. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
5. Estonia. Transparency. org. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/estonia>.
6. Ковальчук І., Петренко В. Боротьба з корупцією в Естонській республіці. Сучасна наука: проблеми, перспективи, інновації : Міжнар. науково-практ. конф. викл., практ. працівників, молодих уч. та студентів, м. Вінниця, 11 листоп. 2020 р. Вінниця, 2020. С. 380–382. URL: https://www.researchgate.net/profile/Symon-Serbenyuk-2/publication/362830450_SOME_RESULTS_ON_THE_RATIONALITY_OF_CANTOR_SERIES_EXPANSIONS/links/6301c037ceb9764f721147a0/SOME-RESULTS-ON-THE-RATIONALITY-OF-CANTOR-SERIES-EXPANSIONS.pdf#page=380
7. Хома Н., Вдовичин І. Антикорупційна стратегія Естонії: досягнутий прогрес і наявні проблеми. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2022. № 2 (13). С. 152–172. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/265/245> (дата звернення: 23.04.2024).
8. Милосердна І. М. Антикорупційна політика: міжнародні стандарти та досвід країн Східної Європи. Політичне життя. 2020. № 4. С. 30–38. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.4.4> (дата звернення: 24.04.2024).
9. Лаговська Н. Державна політика боротьби з корупцією в Польщі: досвід для України. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : Матеріали VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 9 груд. 2021 р. Київ, 2021. С. 285–287. URL: https://www.naiou.kiev.ua/files/antikoruptsia/2021/materialy_konf_korup_081221.pdf#page=286.
10. Prykhodko A. A. Specific Features of Denmark Anti-Corruption Policy. Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 2020. Т. 2, № 61. С. 25–28. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-2.5>.
11. Про Бюро. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>
12. Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/spECIALIZOVANA-antikorupcijna-prokuratura>.

13. Антикорупційна система в Україні - Офіс доброчесності НАЗК. Офіс доброчесності НАЗК. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/antykoryptsijna-systema-v-ukrayini>.

14. «Реформа працює, але треба краще». Чи бореться Україна з корупцією. Суспільне. Новини. URL: <https://suspilne.media/192640-reforma-pracue-ale-treba-krase-ci-boretsa-ukraina-z-korupcieu/>.

